El patrimoni marítim i els museus de Catalunya

Miquel Martí i Llambrich
Director del Museu de la Pesca

En aquest escrit es fa una valoració del paper del patrimoni marítim a Catalunya tot reflexionant en el que és l'oportunitat i la necessitat de recuperar-lo i posar-lo a l'abast de la societat de forma sistemàtica, organitzada i singularitzada.

EL PATRIMONI MARÍTIM DE CATALUNYA

Des de l'antiguitat, la mar ha estat per a l'ésser humà un camí a través del qual s'establien relacions, un escenari on es mesuraven les forces i les ambicions dels estats, una font de riquesa i un espai de treball. Catalunya ha estat un lloc de pas. Del mar li han vingut els perills, però també els contactes i les influències fecundes. Catalunya ha estat destí de moltes empreses marítimes i també focus innovador i exportador d'aquestes empreses. A la costa catalana, la gent havia d'acarnissar-se per sobreviure. La gent del litoral s'havia d'adaptar al medi, i és així que quan aquesta costa accidentada i rocosa a voltes, plana i oberta d'altres, oferia bon recer i condicions favorables a la vida marítima, l'home es feia pescador o mariner. Han estat la mar i les bones condicions nàutiques dels llocs allò que ha atret la gent allí precisament. Una cala, una platja, esdevenien refugi per a homes i embarcacions i allí s'hi desenvolupava una activitat pesquera que permetia la subsistència a una petita comunitat. De fet, des de molt antic, els indígenes havien après la utilitat del mar per a la pesca i per a la navegació. Per a molts, la mar es va convertir en el seu camp de treball i és així que, com diu la geògrafa Y. Barbaza: «...d'aquesta activitat marítima, el paisatge humà en porta la traça a Catalunya».

La pesca ja en època dels ibers, les factories romanes de salaó de peix, el comerç marítim en el món clàssic, l'expansió de Catalunya per la Mediterrània, el comerç amb Amèrica, la construcció naval, l'extracció i el comerç del corall, les indústries conserveres, el cabotatge, el vapor, el turisme, són aspectes de la vida marítima que són responsables dels canvis que han afectat la costa catalana.

Històricament, a casa nostra, la mar ha actuat sempre com un coixí per a la gent de terra. Amb les crisis d'ocupació, la mar ha servit com una veritable vàlvula d'esca-

Imatges del Museu de la Pesca de Palamós (esquerra) i del Museu del Port de Tarragona (a la dreta).

pament social i econòmica, atesa la seva capacitat de donar menjar a qualsevol que hi posés els braços.

El món de la mar és un exemple magnífic d'adaptació de l'ésser humà al medi. Fins fa poc es podien veure actives formes de pesca d'origen ancestral que convivien amb les tècniques modernes, se simultaniejaven les relacions socials i econòmiques tradicionals amb les que anaven sorgint fruit de les exigències dels mercats, es movia tot un món viu i dinàmic a l'entorn de les fàbriques de sala, les colles de remendadores, els tenyidors, els mercats i peixateries, les drassanes i els ports, perquè la pesca, la navegació i les activitats marítimes que les envoltaven eren les úniques activitats de base per a molts punts del nostre litoral.

Aquestes relacions seculars entre els pobles i la mar han generat una cultura material i intel·lectual àmplia i heterogènia, que ha reflectit en cada època els canvis socials, econòmics, tecnològics i culturals de les comunitats litorals.

Però també és ben cert que malgrat aquest binomi entre allò marítim i Catalunya, malgrat que la costa és un lloc privilegiat per la riquesa de formes de vida que aixopluga, malgrat que podem parlar d'una cultura marítima genuïna, el nostre país és nou en allò que podem anomenar el «fet marítim», entès com un conjunt, un tot en el qual no es pot dissociar l'arqueologia, la història, l'etnografia, l'economia, l'antropologia, la geografia, l'ecologia, etc.

El fet marítim en un sentit ampli conforma una part indestriable de l'herència que ens ha arribat, i que explica qui som i per què fem el que fem. És una part fonamental del nostre patrimoni.

És així com entra en escena el concepte de patrimoni marítim, que, sent conscients del caràcter canviant d'aquesta construcció social, és entès com el conjunt de manifestacions materials (objectes, documents escrits i gràfics, elements immobles, etc.) i immaterials o intellectuals (els coneixements que tenen els pescadors del medi, de les tècniques i procediments, les festes i devocions, les cançons, la visió del món, etc.) resultat de l'activitat humana relacionada amb la mar.

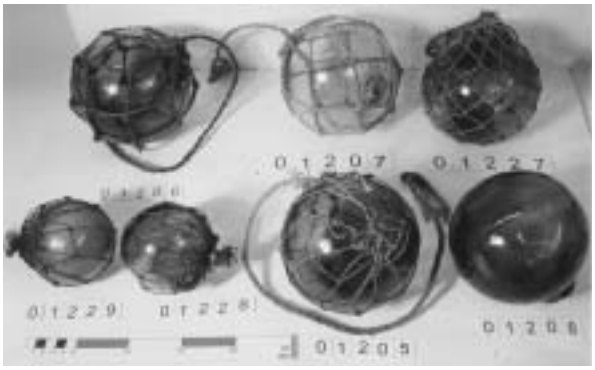
Podem distingir un patrimoni marítim immoble, format per edificis, espais i infraestructures que tenen a veure amb l'activitat marítima: fars, barraques de pescadors, drassanes, escars, amarradors, tenyidors, camins de ronda, fonts... Tot aquest conjunt de béns poden trobar-se dispersos al llarg de tot el litoral, tot i que és als ports on semblen confluir de forma natural, ja que el port és un punt de trobada on s'interrelacionen les activitats terrestres i les marítimes.

Hi ha també un patrimoni marítim moble, base material de la major part de les institucions museístiques: eines dels oficis marítims, imatges d'arxiu, instruments de pesca, aparells de navegació, objectes de la vida qüotidiana, etc.

Dins el patrimoni marítim moble, els vaixells són un cas a part. Per un costat la situació del patrimoni marítim flotant al nostre pais és una de les més delicades i fràgils

A l'esquerra, boles de vidre, flotadors d'un art d'arrossegament dels anys 50. A la dreta, instruments de navegació del Museu del Masnou.

que es presenten en l'àmbit del patrimoni cultural. Es tracta d'un tipus de patrimoni molt específic que requereix experts, especialistes en patrimoni naval. La complexitat de la conservació d'aquests béns culturals, derivada tant de la situació jurídica com de la complexitat tècnica i de la necessitat de disposar d'importants recursos econòmics, obliga a treballar activament en la reflexió sobre els criteris de valoració d'aquest patrimoni, per arribar a la protecció legal des del punt de vista cultural. Per exemple, hi ha una contradicció pel que fa als vaixells: la prohibició d'exportar objectes catalogats es contradiu amb la dificultat de controlar el moviment d'embarcacions catalogades que poden navegar i, per tant, moure's lliurement per la mar.

Un altre dels dilemes que sorgeixen en abordar el tema de les embarcacions és com cal considerar les que no han estat construïdes en un lloc concret però que formen part d'un paisatge: no les podem considerar com a patrimoni propi en tant que integren el record col·lectiu? Una embarcació feta a Mallorca pertany només al patrimoni naval de les Illes? Aquesta herència ha de pertànyer al primer que en reclama la seva paternitat o podem entendre que aquest patrimoni pertany a la Mediterrània?

Aquests són problemes específics a l'hora d'inventariar, conservar i «explotar» culturalment embarcacions. Pel fet que és impossible conservar-ho tot caldrà prioritzar els criteris de representativitat, i considerar que el testimoni que aporten els vaixells no té sentit sense els instruments que els acompanyen o el saber i les tècniques necessaris per fer-los navegar i treballar.

Un altre dels problemes específics d'aquest patrimoni és el que es refereix al manteniment. Atès que l'esperit de la llei és mantenir els béns catalogats en l'estat que justifica la seva catalogació, se'ns presenta el problema de decidir sobre la introducció de materials contemporanis durant la restauració. És un debat obert. Només la pràctica i la formació d'especialistes, acompanyat de la jurisprudència, en seran els referents.

El darrer tipus de patrimoni és l'immaterial: el conjunt de sabers, destreses i habilitats que homes i dones creen, conserven i es transmeten en el si de les comunitats i que en garanteixen la supervivència. Malgrat els esforços darrers, hi ha encara una manca de reconeixement pel que fa als «elements immaterials». Aquesta és la causa per la qual alguns objectes perden allò que els relacionava amb altres i per tant no es pot impedir que siguin disgregats o, en altre cas, que no siguin prou útils en tant que no tenen cap càrrega informativa.

Darrerament, hem assistit i assistim, sense la veu que convindria, a l'extinció d'una part d'aquest patrimoni. Podem constatar la pèrdua irreparable d'elements materials, com ara embarcacions, instruments de navegació, estris i arts de pesca, eines de mestres d'aixa i calafats, màquines, documentació històrica d'empreses i de particulars, i el mateix passa amb el vocabulari, les tradicions i els costums que tenen a veure amb la gent de mar. Mol-

Mola de cap de cànem per a l'aparellat de les embarcacions.

tes de les activitats marítimes esmentades han desaparegut dels llocs que precisament van néixer gràcies a elles. Tothom veu com apartaments i hotels omplen avui dia els espais tradicionals d'avarada de les embarcacions, dels estenedors de xarxes o de les enramades de mestres d'aixa i calafats. Veiem com les embarcacions esportives són una allau sense fre que fagociten espais portuaris dedicats a la pesca, quan no competeixen pels mateixos caladors tradicionals. Desapareixen cases i barris sencers a favor d'un nou urbanisme, que no vol recordar, que vol oblidar, qui hi havia allà i per què. Baixa el nombre d'operaris, de mariners, quasi no es necessiten mestres d'aixa, ni faroners, etc., i amb ells tota una tradició. Els canvis que s'han produït en el si de les activitats marítimes són, doncs, importants. L'aprofitament turístic de la mar està fent sorgir i desenvolupar un munt d'empreses i noves activitats que generen una economia superior a l'explotació tradicional, però segur que és menys sostenible. Potser l'únic que s'afanya a perdurar és una gastronomia que, exponent com és de la cultura, busca els orígens primigenis i autèntics perquè sap que té un valor de mercat alt.

La progressiva desaparició del nostre patrimoni marítim està vinculada a la transformació de l'economia de les societats, amb el progressiu abandonament de les activitats marítimes a la Mediterrània i també, i crec que molt especialment a la poca atenció que s'ha prestat a la mar des del món de la recerca, de les institucions culturals, patrimonials i governamentals del país.

Som mediterranis però hem viscut d'esquena al mar. Tot i aquest lligam estret i secular, malgrat que molts pobles de la costa catalana tenen en la vida marítma la seva raó de ser, és cert també que la població es girava d'esquena a la mar, l'estat de la qual només preocupava aquells per als quals era el seu camp de treball. La mar i la platja eren vistes només com a lloc de treball.

Fins i tot aquells que hi treballaven ho feien perquè no hi havia cap altre camí. L'home de mar també és un terrassà: coneix la mar i s'aprofita de la terra. La fórmula del pescador-pagès –segons la conjuntura també es fa mariner–, que completa la seva activitat amb l'explotació d'un hortet, de la vinya i de l'olivera, ha estat comuna al llarg de la nostra costera i no s'ha trencat fins que la mar ha demanat una dedicació plena.

De fet, fins fa poc, la societat catalana, també la costanera, no s'havia obert a la mar. La gent ha estat més terrassana que marinera o pescadora, lligada a una terra pròdiga i ben connectada. Tampoc no hem tingut mai gaires vaixells, i quan n'hem tingut, durant el segle d'or de la marina catalana (1780-1880 aproximadament), la nostra gent s'hi ha embarcat molt més per necessitat que per vocació, quasi mai per fer de la navegació un mitjà de vida, sinó com una solució d'emergència i passatgera, per reunir el capital necessari per després viure a terra.

Efectivament, el gust de la gent per la mar i pels paisatges marins és molt recent. Fins a la irrupció del turisme, el clima, el mar com a espai de recreació, les platges no tenien cap valor. Però el mar s'ha anat transformant, s'ha anat domesticant mentre l'ésser humà ha anat afaiçonant el paisatge litoral segons les prioritats de cada moment, fins a convertir-lo en un espai agradable o no, massificat, d'oci i de lleure.

La costa, que sempre havia estat un eix vertebrador, un eix bàsic per a les comunicacions en el territori, i enriquidor per a les poblacions que acull (ja s'ha parlat molt del caràcter obert de les poblacions amb port), és ara, més que mai, un recurs que té una dimensió clarament econòmica, però també lúdica i cultural. La mar, la costa, esdevenen el paisatge per excel·lència, és l'escenari d'un munt d'activitats d'esport com la vela i el submarinisme i del turisme de masses per damunt de tot. El recurs és el mateix, però la mar, els fons submarins i el peix prenen altres significats.

Des de fa uns cinquanta anys, la gent s'apropa a l'es-

pai marítim. Ningú no dubta que la mar i les platges, les cales i els ports són elements de qualitat que fan encarir, fins a la bogeria, els habitatges que hi són propers. Una mar neta i viva és l'exponent màxim de desenvolupament i qualitat de vida. I també és cert que des de fa uns anys, una vintena potser, s'ha iniciat tot un moviment de recuperació d'aquest llegat que forma part de la nostra cultura. Un moviment impulsat per la societat civil, que busca no perdre els seus orígens, i per les institucions i per les polítiques culturals, que s'afanyen a dotar de recursos diferenciadors les ciutats. Davant del procés d'homogeneïtzació i globalització, davant de la pèrdua de tots aquests elements que ara són més valorats, també per

A l'esquerra, imatge del Museu de la Marina de Vilassar de Mar. A la dreta, imatge del Centre Cultural de la Mediterrània, Can Quintana, de Torroella de Montgrí.

escassos, som conscients que correm el risc de perdre'ls i cal actuar.

■ EL NOU CONTEXT DEL PATRIMONI MARÍTIM

Sabem que tenim un llegat variat, interessant, fruit del pòsit de les experiències vitals i del saber acumulats per les col·lectivitats humanes assentades al litoral. És un llegat, com hem vist, singular per la seva quantitat i per la seva tipologia. La seva recuperació té avui dia més sentit que mai perquè:

– És un patrimoni escàs, s'està extingint.

– El patrimoni té una nova funció que pot assegurar el seu rendiment des del punt de vista social i econòmic, atès que creix la demanda per part dels sectors de l'oci, de l'ensenyament, del turisme, etc.

– Darrerament, el territori es veu amb l'ànim i la necessitat d'explicar-se, també a través de la mar, i sorgeixen museus, centres d'interpretació i projectes que posen en valor els elements patrimonials costaners.

– Configura una expressió de la identitat, ja que el patrimoni és la manera que té una col·lectivitat de presentar-se a la resta de la societat; és com vol ser vista i percebuda.

– El patrimoni posiciona, i per tant esdevé un recurs per a la difusió exterior. Serveix per diferenciar les ciutats, i les dotava d'un valor afegit que és motiu de cohesió social i orgull de poble.

– Pot impulsar la revitalització de vells oficis i empreses i també crear-ne de noves, per la qual cosa es relaciona clarament amb el desenvolupament econòmic de les comunitats.

– Cada vegada més, la societat i les administracions estan més sensibilitzades i més compromeses amb la recuperació d'aquest patrimoni.

En aquest nou context del patrimoni marítim, les poblacions marineres han de saber mantenir allò que els queda, allò que, per altra banda, busca el visitant. Així cal entendre el patrimoni, com a instrument de creació d'i-

dentitats, com a puntal econòmic, si se sap mantenir i promocionar, i com a eina de benestar que serveixi per encarar millor els reptes actuals. El passat és irrecuperable, però encara queden vius autèntics mestres que volen transmetre el seu coneixement i que poden generar una tasca transcendent per al futur: joves que treballin al costat de vells artesans, jubilats que documentin els objectes del passat, grups que treballin dissenyant i executant activitats pedagògiques i culturals, etc.

Ara potser tenim un altre problema. Les administracions que tenen competències i gestionen la costa, el mar, la pesca, els ports, s'esforcen per conciliar el respecte per l'entorn i el medi marítim i les activitats que allí s'hi fan amb el desenvolupament econòmic del qual depèn l'ocupació. Cal posicionar millor les activitats marítimes que tenen una clara dimensió econòmica però també cultural, ja que poden revelar-se, si es treballa seriosament, com un motor vital per a les ciutats marítimes, perquè el desenvolupament pot passar pel reconeixement i posada en valor de la pròpia cultura.

■ TREBALLAR AMB EL PATRIMONI. ELS MUSEUS MARÍTIMS

Els museus són peces clau a l'hora de posar en valor aquest patrimoni.

Avui els museus, en la seva definició més àmplia i contemporània, sigui quina sigui la seva mida, han de respondre a múltiples funcions. Un museu és lloc de recerca, de conservació i de transmissió de coneixements i de sensibilitats.

La funció de conservació pot estendre's més enllà de les col·leccions pròpies i anar a la protecció *in situ* d'altres elements del patrimoni en col·laboració amb altres institucions. De cara al seu públic el museu ha de prendre part en l'activitat local i supralocal.

Treballar amb el patrimoni marítim no pot ser considerat com una acció o intervenció sobre un conjunt d'elements que es limiti a inventariar-los i documentar-los.

Les col·leccions relacionades amb el patrimoni marítim requereixen uns especialistes que, a banda dels coneixements genèrics, en necessiten d'específics, inexistents a hores d'ara a les facultats i escoles que formen i preparen els futurs museòlegs. Calen museòlegs capaços de redactar informes tècnics i convertir-se en animadors d'activitats paral·leles.

Treballar amb el patrimoni marítim comporta un seguit de dificultats, tot i que potser no més de les que comporta treballar en la resta de museus d'etnologia o d'història:

– Hi ha dificultats de conservació: els objectes no són perennes, es fan malbé.

– Molts objectes són consumibles: quan deixen de tenir una funció, desapareixen. Sovint només es troben els que tenen un valor simbòlic i afectiu.

– Les mides de molts d'aquests objectes no són, podríem dir-ne, domèstiques: els vaixells, les eines i equips portuaris...

– La recol·lecció del material pot ser complexa pel que suposa de desmuntatge i transport.

Dins la Llei de museus (Llei 17/1990 de 2 de novembre, de museus) s'apunta que qui articula el sistema museístic a Catalunya són els museus nacionals. Es consideren inclosos dins aquest concepte els que mostren una visió global de Catalunya en els diferents àmbits culturals i que estenen el seu servei a tot el país. La llei estableix que cada museu nacional pot tenir diverses seccions que en depenguin, amb la qual cosa es pretén un doble objectiu: d'una banda establir una configuració descentralitzada dels museus nacionals, i de l'altra articular diverses xarxes temàtiques encapçalades per cada museu nacional. Hi ha el Museu d'Arqueologia de Catalunya, el d'Art i el de la Ciència i la Tècnica. És evident que manca el Museu Nacional d'Etnologia, però la pregunta és encara: on classificar els museus marítims de Catalunya?

Cada museu marítim hauria d'especialitzar-se en temàtiques diferents i diferenciadores de cada territori, però tots tenen una unitat en les col·leccions, en la recerca, que podrien merèixer una unitat pròpia, malgrat que poden estar sota el paraigua d'un museu «etnològic», perquè ho són, o bé «tècnic», perquè ho són. Crec que per tenir més rellevància, i sota el lideratge del Museu Marítim de Barcelona, es podria trobar una fórmula per compartir certs aspectes relacionats amb la recerca, la

Imatge del Museu de Mataró.

conservació i, especialment, la difusió que ajudarien a donar un millor servei. Davant l'homogeneïtzació i globalització no podem respondre amb l'estandardització. Hem de ser originals i creatius a l'hora de plantejar nous equipaments patrimonials, que en calen, per convertir l'àmbit marítim en un referent del país.

LA MAR DE MUSEUS

Mentre es reflexiona com classificar els museus marítims, a Catalunya són diverses les institucions que tenen responsabilitat en el camp del patrimoni marítim i fluvial. Per establir una xarxa de cooperació que permetés dinamitzar i racionalitzar els esforços que s'esmerçaven en aquest camp va néixer, l'any 1999, La Mar de Museus, que és la reunió de museus i entitats que treballen plegats per promoure la salvaguarda i la protecció del patrimoni marítim, per fomentarne la seva investigació, per contribuir a la difusió i per sensibilitzar la societat de la seva importància com a part integrant de la nostra cultura i la nostra història.

Per assolir aquestes fites La Mar de Museus es proposa plantejar programes d'actuació conjunta i la promoció de les activitats organitzades pels seus membres.

Els museus que formen part d'aquesta xarxa de cooperació actualment són els següents: el Museu de la Pesca a Palamós, el Museu del Port de Tarragona, el Museu Comarcal del Montsià a Amposta, el Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols, el Museu Marítim de Barcelona, el Museu de Mataró, el Museu de la Marina de Vilassar de Mar, el Museu Municipal de Nàutica del Masnou, el Consorci El Far, el Centre dels Treballs del Mar, l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú i Can Quintana-Centre Cultural de la Mediterrània.

UN DESIG, UN PLA

La transformació accelerada del sector marítim català, el nou rol que juga en la nostra societat el parimoni i els instruments de gestió de què disposem ens han de portar a iniciar i consolidar accions de preservació d'aquesta herència cultural que garanteixin la conservació i la difusió d'elements en ús fins fa molt poc temps. Per on passa tota aquesta acció?

Des del nostre punt de vista, hauríem d'actuar en els àmbits següents:

– Cal augmentar el grau de coneixement d'aquest patrimoni marítim. No podem valorar res des de la ignorància. La valorització d'aquest patrimoni inlcou per la recerca, l'inventari i la documentació com a estratègies per a la seva preservació. L'apropament físic a la mar també ha facilitat una valorització del fet marítim. Aquest nou interès per la mar, fins i tot la nova mirada que neix de l'evocació d'un passat mariner i d'una reivindicació dels seus valors naturals i culturals, no s'ha produït per un major coneixement de la nostra història i tradicions marítimes. Però el més greu és que encara no ha generat aquest major coneixement, amb algunes excepcions. Aquesta realitat també ha d'arribar a les escoles, potser a través d'unitats didàctiques sobre el tema. No cal dir que el paper de les universitats serà clau per assolir aquest objectiu. Coneixement i sensibilització per aconseguir la conservació i el gaudi. I a l'hora de plantejar nous projectes, abans de res cal conèixer la història marítima de la regió per poder determinar

Activitats per a infants a bord d'una embarcació tradicional de la costa catalana.

els elements significatius patrimonialment. És necessari estudiar les característiques pròpies del lloc, perquè en descobrir aquestes traces del passat trobarem aquells elements que han marcat la cultura local o regional. El treball rigorós, nucli a nucli, descobrirà la gran diversitat cultural interlocal. Cal definir, identificar, catalogar i valorar tots els elements recuperables del llegat marítim de cada població. La recerca evitarà l'estandardització.

– Cal una major visibilitat d'aquest patrimoni. Al costat del desenvolupament, més presència i millor posicionament de la xarxa de museus marítims que expliquin les condicions i significat de la vida de la gent de mar i les característiques de la tasca passada i actual. S'han de generar tot un seguit d'activitats relacionades a crear i/o potenciar que, juntes, generaran sinergies a l'entorn de centres d'interpretació, aules del mar, centres de documentació especialitzada, vaixells-escola per a escolars i adults, aquaris, tallers de modelisme naval, visites guiades, rutes temàtiques, etc. D'aquesta manera es generaria una xarxa potent en el territori amb moltes variables, atractiva i capaç de satisfer públics diversos. Qualsevol intervenció sobre aquest patrimoni, situat per definició a la costa, i, per tant, en un entorn turístic, és una intervenció que s'ha d'abordar en el marc del turisme cultural, la qual cosa demana lògicament la coparticipació dels ens culturals i turístics dels llocs i del país. Resultat del treball sobre aquest patrimoni poden sorgir moltes activitats paral·leles, amb caràcter educatiu o d'oci. Si les instàncies turístiques es posen al costat de les culturals, aquesta visibilitat i, per tant, la revalorització d'aquest patrimoni serà un fet.

– Cal augmentar el grau de protecció d'aquest patrimoni. Cal un esforç per plantejar canvis en la legislació. Els museus marítims al costat de les entitats preocupades per aquest patrimoni han de tenir un paper reivindicatiu i han de tenir una veu a l'hora de salvar aquests vestigis materials intangibles del nostre passat marítim. S'ha d'aconseguir un major reconeixement d'aquests béns culturals i la llei ha de tenir en consideració específica els vaixells amb aquest valor. Es podria treure una etiqueta de «Patrimoni marítim català», com a certificació de qualitat, per a aquells elements públics o privats que exploten béns patrimonials per tal d'establir unes condicions d'homologació.

– Cal un augment del suport social. Cal més conscienciació, més suport real i més coordinació. Malauradament no s'ha assolit un grau de conscienciació que permeti al ciutadà explicar el perquè de la necessitat de salvaguardar el nostre patrimoni marítim, argumentat més enllà de les clàssiques justificacions sobre l'antiguitat, la singularitat o la bellesa d'objectes. És cert que s'ha de defensar el patrimoni a través del teixit social, però ens ho hem de creure, tots, també i sobretot les instàncies polítiques del país. Difusió social implica establir lligams i relacions amb col·laboradors, amics i agents del sector.

Com a conclusió podem dir que si de debò creiem en el paper del patrimoni i valorem una part de la nostra història i cultura, el patrimoni marítim a Catalunya demana un pla estratègic per recuperar-lo, conservar-lo i exposar-lo d'una forma organitzada, sistemàtica, diferenciada, participada i de qualitat. Aplicarem així aquella màxima del

tot que serà molt superior a la suma de les parts, i estem convençuts que una tasca d'aquesta magnitud generarà sinergies múltiples i beneficioses que la història, el present i el futur marím de Catalunya es mereix. Una bona part és a les nostres mans.

